

İslam Âlemi mi, Müslüman Dünya mı?

AKİF EMRE

Selamün Aleyküm,
İslam âlemi veya Müslüman dünya, bir kavramsallaştırma olarak, hepimizin zaman zaman farkına varmadan veya özel anlam yüklemekten kullandığı iki ayrı kavram. Fakat bunu bir medya okuması üzerinden tekrar gündeme getirip tartışmamız gerektiğini düşünüyorum. Tabii her şeyden önce, insan için olduğu kadar uygarlıklar, medeniyetler için de kendinizi nasıl tanımlayabildiğinizle alakalı önemli bir sorun var ortada. Kimlik/hüviyet dediğimiz kavram hemen hemen bütün dillerde “kim” sorusuyla alakalıdır. Bu hüviyetin tanımlanması, belirlenmesi de insanın varoluşsal sorunu olduğu kadar medeniyetlerin de kendini ortaya koymalarıyla, tanımlamalarıyla alakalıdır. Zaten bir toplum, bir kültür kendini tanımlayabildiği oranda medeniyet ortaya koyabiliyor demektir, medeniyete bu açıdan da bakabiliriz.

İslam medeniyeti dediğimiz hikâye de kimisi için teknesinde birkaç ebru yapmak, bir iki hat göstergesi yapmak olarak algılanabilir, kimisi için de değerler sisteminin yeniden inşası ve onu yeniden hâkim kılmaya yönelik bir kaygı, cehd, mücadele, arayış olarak düşünülebilir. O anlamda medeniyetin belki esası dindir, dinin kendisidir ama medeniyete din üzerinden üretilmiş türevleri olarak anlam yükleyebiliriz, mutlaklaştırmamak lazım. Popülerleşen her kavram gibi içini boşaltıp olur olmaz her yerde medeniyet sözcüğünü dillendiriyoruz. Ama herkesin kendine göre bir tanımı var. İnsanların ve medeniyetlerin kimliği, tanımı onların varoluşsal sorunlarıyla yakından alakalı. Zaten tanımlama iki tür yapılabilir: Bir, her insanın insan olarak, birey olarak, fert olarak yeryüzünde işgal ettiği yer açısından onu anlamlı kılan ontolojik bir tanımı, kimliği vardır. Bir de sosyolojik kimlikleri vardır. Sosyolojik kimlikler, yine zaman zaman değişir; bunlar insanın içinde bulunduğu zamana, konuma, mesleğe, ait olduğun gruba göre tanımlanabilecek kimliklerdir. Ama ontolojik kimlik, bizim için, (buradaki herkes için de) inançla alakalı bir şeydir. Müslümanlık, bizim ontolojik kimliğimizdir. Diğer kimlikler bunun etrafında şekillenen, anlam kazanan sosyolojik açıklamalar olabilir.

İslam âlemi-Müslüman dünyası ayrıştırmasına nereden girdik, bu nereden aklımıza takıldı? Biraz güncele dönecek olursak, medyada özellikle 2000'lerden sonra, Büyük Ortadoğu Projesi'nin devreye girmesi, yeni Amerikan yüzyılının yeniden küresel bir hegemonyaya dönüşme süreçlerinde, her şeye olduğu gibi İslam dünyasına yönelik de yeniden kavramsallaştırmalar, tanımlamalar gündeme geldi. Medya dilinde titiz, eleştirel bir bakış şunu rahatlıkla görebilir: Özellikle yabancı basında (bizimkiler de zaten tercüme bir ağızla aynen onu aktardıkları için) ısrarlı bir biçimde "Müslüman dünyası"

İslam âlemi-Müslüman dünyası ayrıştırmasına nereden girdik, bu nereden aklımıza takıldı? Biraz güncele dönecek olursak, medyada özellikle 2000'lerden sonra, Büyük Ortadoğu Projesi'nin devreye girmesi, yeni Amerikan yüzyılının yeniden küresel bir hegemonyaya dönüşme süreçlerinde, her şeye olduğu gibi İslam dünyasına yönelik de yeniden kavramsallaştırmalar, tanımlamalar gündeme geldi. Medya dilinde titiz, eleştirel bir bakış şunu rahatlıkla görebilir: Özellikle yabancı basında (bizimkiler de zaten tercüme bir ağızla aynen onu aktardıkları için) ısrarlı bir biçimde "Müslüman dünyası" kavramı hem haber dilinde hem de analizlerde, makalelerde bilinçli bir şekilde kullanılır.

kavramı hem haber dilinde hem de analizlerde, makalelerde bilinçli bir şekilde kullanılır. Bu, bir merkezden alınmış bir karar değil ama bir uygarlığın öteki uygarlığa bakışıyla alakalı. Bunun standart kodları var. Geleneksel oryantalizmden beslenen, bugün modern dünyanın Batı dışı medeniyetlere, özellikle İslam'a yönelik bakışını belirleyen birtakım kültürel altyapılar, bakış açıları, ideolojik tanımlamalar var. Bu ideolojik tanımlama da kesinlikle ayrıştırmadan bu işi ele almakta. Böyle bir medya, kültür dili var. Bir ideolojik hegemonya var, o hegemonya medya piyasasını da, siyaset dilini de belirliyor.

Neden Müslüman dünyası kavramını kullanıyorlar? Müslüman dünyası dedikleri kavram; geniş bir coğrafyaya yayılmış, belirli alanlarda ortak inanç sistemlerine sahip ama ortak bir medeniyet üretememiş, ortak bir siyasi, askerî, stratejik, kültürel varlık gösterememiş kitlesel yığına atıfta bulunur. Yani Müslüman dünyası tanımlamasının arka planında böyle bir ima, bir art niyet var. Dolayısıyla oryantalizmin belirlediği Batı'nın Doğu'ya bakışı modern dönemlerde hâlâ geçerli. Yani Doğu edilgen, feminen, egzotikleştirilmiş, biraz da çağın dışında kalan ama birtakım egzotik zevkleri tatmin edebilecek bir dünyadır. Batı'nın, beyaz adamın küresel misyonunu icra etmek için her an bekleyen, dolayısıyla emperyal projelerini meşrulaştıracak bir gerekçeye dönüşür. Biraz oryantalizm okuyanlarımız oryantalizmin

Doğu'ya, Müslümanlara bakışını az çok bilir, bol miktarda literatür var. Medeniyet bağlamında ise bu yeni yeni tartışılan bir şey. Ama medya, özellikle siyasi konularda "Müslüman dünyası" kavramını ısrarlı biçimde gündemde tutmaya çalışıyor. Zaman zaman "medeniyetler çatışması" argümanını siyasi argüman olarak, Batı'nın İslam dünyasına yönelik politikalarını meşrulaştırıcı bir çatışma zemini olarak kullansa da esas "Müslüman dünyası" kavramsallaştırması üzerinde ısrar ettiklerini düşünüyorum. Günlük haber dilinde bile, satır aralarında ısrarlı biçimde bu vardır. Medyayla günlük haşır neşir olan biri olarak, bir medya analizi yaptığımızda bu çok rahatlıkla görülebiliyor.

Peki, bunun alternatifi ne olabilir? Neden başka kavram değil de özellikle bunu kullanıyorlar? Başka kavram ne olabilir? Bu medeniyet bakış açısıyla tekrar tahayyül ettiğimizde "İslam âlemi" kavramı medeniyeti de içine alan, hem bireyi hem toplumu hem de zamanı kuşatan bir kavramsallaştırmaya dönüşüyor, bundan özellikle kaçınmaya çalışıyorlar. Sonuçta Yaratıcı ile insanın, toplumun ilişkisini de içeren bir şey, varoluşsal bir durum var. Nedir bu? Sadece bir dünya görüşü, bir dünya sistemi değil; bütün âlemi kuşatan, insanın âlem içerisindeki yerini anlamlandıran ve bu âlem içerisinde insanla Yaratıcı arasındaki ilişkiyi ontolojik anlamda yerli yerine oturtan bir tanımlamayı içeriyor. Yani salt siyasal, salt ideolojik,

salt dünya görüşüne indirgenmeyen bir Müslüman bakış açısı, daha âlemşümul diyebileceğimiz bir tanımlama. Buna bizim de ihtiyacımız var aslında. Ve evet, bunları oturup konuşmadan günlük dilde rahatlıkla kullanabiliyoruz. Ama Batılı literatürde, akademide, günlük gazete dilinde bile çok bilinçli biçimde, bu kavramlar kullanılıyor.

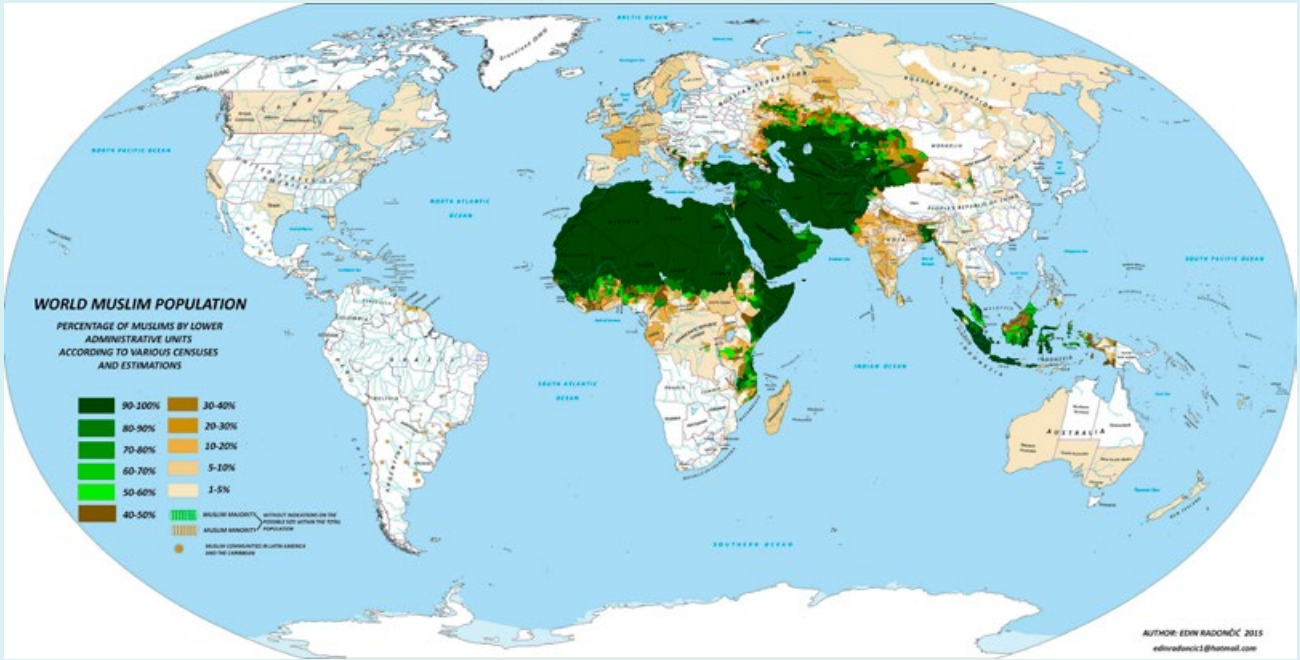
Şunu unutmamak lazım: Her kavram doğduğu uygarlığın, medeniyetin değer yargılarını taşır. Nötr bir kavram yoktur.

Müslüman dünyası dedikleri kavram; geniş bir coğrafyaya yayılmış, belirli alanlarda ortak inanç sistemlerine sahip ama ortak bir medeniyet üretememiş, ortak bir siyasi, askerî, stratejik, kültürel varlık gösterememiş kitlesel yığına atıfta bulunur. Yani Müslüman dünyası tanımlamasının arka planında böyle bir ima, bir art niyet var.

şu kelime yerine bu kelime, şu kavram yerine bu kavram değil. Kullandığımız kavramları bu anlamda çok dikkatli seçmek lazım. Bu yüzden belki de şu an Türkiye'deki toplumun yaşadığı en

Bunun çok örnekleri verilebilir ama ben yine bir seyyahın bakış açısından aktaracağım, biraz nostaljik kaçabilir, havayı yumuşatabiliriz.

İbn-i Battuta'nın Rihle'sini ben çok

Hangi uygarlık bir kavramı ilk defa kullanıma sokmuşsa, ilk defa yaygınlaştırmışsa o kavram o medeniyetin değer yargılarını, ahlaki değerlerini, kültürel kodlarını taşır. Bizim Arapçadan veya İngilizceden benzer kavramları tercüme edip Türkçeleştirmemizde bile böyle bir durum vardır. Ahlakın yerine "moral"i koyduğunuzda aynı şeyi kastetmiş olmazsınız. Ahlak kavramının çağrıştırdığı dinî, kültürel, tarihsel arka planla "moral"in, "moralite"nin çağrıştırdığı coğrafyanın, kültürün, medeniyetin, uygarlığın dili, kodları tamamen farklıdır. Dolayısıyla sadece

büyük yangınlardan biri kavramsal dünyamızın berhava olmasıdır. Sadece dil anlamında, falan kelime yerine filan kelimeyi kullanma anlamında değil; kavramlarımızı, mefhumlarımızı kaybetmiş olmamız kendi medeniyetimizle kuracağımız sahil ilişkiyi ortadan kaldırıyor. Dolayısıyla hep tercüme mantıkla düşündüğümüz için, doğruyu işaret ederken bile başka bir argümanın, başka bir denklemin içine düşmek gibi bir tehlike söz konusu.

İslam âlemi gerçekten var mı? Bir nostaljiden, bir söylemden mi ibaret? Tarihte böylesi bir şey gerçekleşmiş mi?

önemserim. Bu herhangi bir gezginin seyahat kitabı değil; fakih, âlim bir seyyahın dünyaya, Müslümanlara bakışını, onlarla ilişkisini yansıtan gezi notları. Atlas Okyanusu'nun kıyısından, Tanc'a'dan yola çıkıyor; Büyük Okyanus'a, Çin'e kadar gidiyor. Yirmi yılı aşan bir süre... Günlük hayata, topluma, coğrafyaya, rüzgâra, siyasete dair birçok gözlemi var. O kadar farklı coğrafyayı düşünün, iletişimin-ulaşımın nasıl olacağını tahmin edersiniz, 1200'lerin sonu. Bu coğrafyada bir âdem, hac niyetiyle Kuzey Afrika'dan yola çıkıyor; kaderin bir cilvesiyle Anadolu'dan, Kırım'dan,

Orta Asya'dan, Hindistan'dan, Maldiv Adaları'ndan ta Çin'e kadar gidiyor ve geri geliyor. Geldikten sonra da tekrar Afrika'nın içlerine doğru bir seyahate çıkıyor. Bir macera arayışı değil. Buna aslında yeryüzünü keşif; Müslümanca bir bakışın, tecüssün, hakikat arayışının başka bir boyutu olarak bakmak lazım. Hikmetle, ibretle bakan bir âlimin yorumları daha da anlamlı. Herhangi bir gezginin notlarını okursunuz, siz de keyfinize göre oradan bir pay alabilirsiniz ama gezenin kimliği burada çok önemli.

Önemsediğim birkaç çarpıcı örnek var. Mesela biri şu: İbn Battuta Hindistan'da bir gün parasız kalıyor ve bir tüccardan ödünç para alıyor. Dört yıl sonra aynı tüccarla Çin'de karşılaşıyor, borcunu orada ödüyor. Yine Çin üzerinden devam edelim, Çin'de Tançalı hemşehrisi bir baba-oğulla karşılaşıyor. Aradan epey zaman geçtikten sonra seyahati bitip Tanca'ya döndüğünde Mali yolunda, o zamanki Altın Yol dedikleri yolda o baba-oğulla tekrar karşılaşıyor. Afrika'da o zaman İpek Yolu gibi, Altın Yol diye bir yol vardı. Altın Yol dediğimiz o güzergâh, bugünkü Mali ile Kuzey Afrika'ya denk gelen bir hattı, dünya ticaretinin en önemli, en belirleyici rotalarından biri idi. Antrparantez, tabii şu an dünya tarihiyle ilişkimiz hep Batı Avrupa merkezli olduğu için aklımıza bir çölden başka bir şey gelmiyor.

Bu iki olay çok ekstrem, çok sıra dışı; hepimizin hayatında çok karşılaşacağı tuhafıklar, sürprizler vardır, bu öyle bir şey değil. O dönemin İslam dünyasında böylesine bir ticari, kültürel akışın yaşandığı bir coğrafyadan bahsediyor. Bu neyi gösterir? Bugünkü ulus sınırlarının bölmediği, Atlas Okyanusu'ndan Büyük Okyanus'a kadar, bilinen eski dünyanın hemen hemen bütün ana kuşağında insanların güvenle gidip geldiği, alışveriş yaptığı, seyahatin bugünden geriye dönüp baktığımızda zorluğuna, meşakkatine rağmen hiç yapılmayan şeyler olmadığını gösteren

örneklerdir bunlar. Mesela Anadolu'ya çıkıyor, Anadolu'daki gözlemlerinde, o gözle baktığımızda belki Türkiye'deki İslam tarihini de yeniden okumamızı gerektirecek notlar var. Ahilerle karşılaşıyor, ahilik müessesesiyle ilişkileri var. Tabii orada teorik çözümler yapıyor ama bir âlimin/fakihin bakış açısıyla olayları hem aktarıyor hem de kısa kısa yorumlar yapıyor. Bu açıardan bakmak lazım.

Yine çarpıcı örneklerden biridir, Göynük'ten Mudurnu'ya doğru giderken, bir kış günü ormanda kayboluyorlar, donma tehlikesi geçiriyorlar. Bakıyorlar ki uzakta bir ışık yanıyor, sığınacak

Bu medeniyet bakış açısıyla tekrar tahayyül ettiğimizde "İslam âlemi" kavramı medeniyeti de içine alan, hem bireyi hem toplumu hem de zamanı kuşatan bir kavramsallaştırmaya dönüşüyor, bundan özellikle kaçınmaya çalışıyorlar. Sonuçta Yaratıcı ile insanın, toplumun ilişkisini de içeren bir şey, varoluşsal bir durum var. Nedir bu? Sadece bir dünya görüşü, bir dünya sistemi değil; bütün âlemi kuşatan, insanın âlem içerisindeki yerini anlamlandıran ve bu âlem içerisinde insanla Yaratıcı arasındaki ilişkiyi ontolojik anlamda yerli yerine oturtan bir tanımlamayı içeriyor.

bir yer. Hemen kapıyı çalıyorlar. Bu, orada bir tekke. Tekkede misafir oluyorlar. Buradan o dönemin toplumsal hayatının, tasavvufun, tekkenin işlevine dair kitaplar dolusu, ciltler dolusu yazabilirsiniz. Buna benzer siyasete dair, günlük hayata dair dehşetli şeyler var. Okumayanınız varsa mutlaka okuyun. Özellikle Yapı Kredi'deki tercüme çok iyi, zaten mevcut piyasada başka da yok. Eski tercüme iyi ama bunun notları çok iyi, Arapça aslından notlandırarak güzel çevrildi. Klasik dönem İslam dünyasının, İslam medeniyetinin günlük hayatının ritmini, akışını, nabzını tutabiliyorsunuz.

Peki, o zaman öyleydi de, bugün nedir? Bugün küreselleşme çağında olduğumuz, modernitenin bütün unsurlarıyla yıkıcı veya kimine göre

de yapıcı etkilerinin yaşandığı, artık yanı başımızda, komşularımızda bile sekter savaşlarda Müslümanların birbirini boğazladığı dönemin bütün olumsuzluklarına rağmen hâlâ böyle bir varlıktan, böyle bir İslam âlemi bilincinden, şuurundan, medeniyet algısından bahsedilebilir mi?

Her şey bitmiş değil henüz. Henüz değil. Belki de her şey yeni başlıyor. Bütün toplumlarda, en kaotik anlarda en müthiş çıkışlar yapılabilir. Ve şunu unutmamak lazım: Kaotik anlarda ne yaptığını bilen, hazırlıklı, örgütlü olan çok az bir grup çok müthiş mesafeler alabilir. Bu, entelektüel planda da siyasi

planda da sosyal planda da böyledir. Şu anda hem entelektüel anlamda hem ilmî anlamda hem siyasi anlamda müthiş bir kaos yaşıyoruz evet, ama barındırdığımız enerji, potansiyel dehşetli biçimde mesafe almamıza ve bu kaosun üstüne çıkmamıza imkân tanıyacak bir alan da açabilir, eğer yeterince hazırlık yapabilirsek. Bunun siyasi olarak da askerî olarak da entelektüel olarak da tarihte bol miktarda örnekleri var.

Battuta tarzı bir iki örnek de ben vereyim. Birkaç defa yazmıştım, belki hatırlayanınız olur. Tayland'ın güneyinde Müslüman azınlığın olduğu meşhur Patani bölgesine gitmiştik. Orada rehberlik yapan Müslüman arkadaşlar bizi ormanın içerisinde bir medreseye götürdü. Müthiş bir jungle, tropikal bir orman. Ormanın içinde dehşetli

bir nehir akıyor. Nehrin kenarında bin metrekarelik veya iki dönümlük bir alan, ağaçsızlandırılmış veya ağaçsız. Orada 70-80, belki 100 tane kulübe. O resimlerde gördüğümüz gibi yerden 1-1,5 metre yükseklikte, kazıklar üzerinde kulübeler sırayla. Bunlar aslında öğrencilerin kaldığı medrese odaları. Bizim İstanbul medreselerinin revaklı oda sisteminin kulübeye dönüştürülmüş şeklini düşünün. İklim ve coğrafyaya uygun olarak... Merkezinde de büyük bir cami, orası da hem cami hem ders yeri. Ama etrafta herhangi bir yerleşim yok. O kulübelerde tek kişi, iki kişi, üç kişi öğrenciler kalıyor. Klasik bir medrese eğitimi yapılıyor. Hâlen faal bir medrese burası, isimleri falan var, çok eski zamandan kalma. Ders programını da yazmışlar, mescidin girişinde asılı. Klasik Osmanlı medresesinde hangi eğitim varsa temel olarak, emsile, bina dâhil, hepsi var, hemen hemen aynı. Tek fark; Osmanlı medreselerinde Hanefi fıkhı okutulur, orada İhya okutuluyor Şafii oldukları için. Şimdi, İslam medeniyeti dediğimiz bir şey varsa, bunun her anlamda en rafine, en ileri seviyesinde olan İstanbul gibi bir merkezin ders programıyla, artık özel bir rehberle bulacağınız, ormanın derinliklerindeki dünyanın en ücra köşesindeki bir jungle'daki medresenin ders programının aynı olması... Belki sıradan bir olay olabilir ama o an için bana çok çarpıcı geldi. Hayatımda unutamayacağım çok önemli, sarsıcı bir şeydi, pek çok şeyi yeniden düşünmemizi gerektiren bir şey. İletişimin bunca sınırlı olduğu, imkânların kıt olduğu bir dönemde bile ortak bir dünya tasavvurunu, din anlayışını paylaşıyor, klasik medresede verilen temel eğitimleri ele aldığı anda orada ortak bir insan modeli, bir âlim tipi yetiştiriliyor. O tipolojinin bütün kodlarının İstanbul'da da, Bağdat'ta da, ormanda veya çölün ortasında da aynı olması... Bu işte Allah'a, Peygambere inanan ama onun dışında ortak yanı olmayan bir milyarlık rastgele bir insan

İslam âlemi gerçekten var mı? Bir nostaljiden, bir söylemden mi ibaret? Tarihte böylesi bir şey gerçekleşmiş mi? Bunun çok örnekleri verilebilir ama ben yine bir seyyahın bakış açısından aktaracağım, biraz nostaljik kaçabilir, havayı yumuşatabiliriz.

yığını olmadığımızı, olamayacağımızı, olsaydık da zaten bu dinin zamana kadar gelemeceğini gösteren çok temel örneklerden biri. Ben bizzat gezdiğim yerlerde bunun birçok örneklerini gördüm. Çok değişik coğrafyalarda, ritüellerinde, adet, geleneklerinde -tabii, zenginleştirici farklılıklar var fakat temel hayata bakışında, hayatı düzenleyen, hayatta sınırları belirleyen, ötekiyle olan ilişkileri belirleyen, bir insan olarak, Müslüman olarak bu evrendeki, kâinattaki yerini anlamlandıran bütün kodlarda ortak değerler var. Bu değerleri koruyabildiğimiz oranda hâlâ umut var demektir.

Bir medeniyetin canlı olup-olmadığını belirleyen birkaç kriter var. Bunlar için herkes bir şey söyleyebilir. Nedir temeli? Dini bir yana bırakalım, herhangi bir medeniyet çözümlemesi olarak baktığımızda bir medeniyetin; bir, temel referans kitaplarının, eserlerinin, kaynağının olması; iki, tarihsel tecrübesinin olması, bunun uygulanabilirliği önemli; üç, uygulayacak insan unsurunun olması; dört, bunun bir coğrafyada, bir mekân üzerinde sağlanması gerekir. İslam medeniyeti dediğimiz, İslam ümmeti, İslam âlemi dediğimiz bu devasa kitle ve muazzam tarihî tecrübeye baktığımızda, referanslarda bir sorun yok. İslam'ın ilmî inkişafına dair bütün literatür bugüne kadar gelmiş, burada hiçbir sorun yok. İkincisi tarihsel tecrübe; zaten İslam tarihi olmadan dünya tarihini de anlatamazsınız, bir tarihi tecrübe var. Bir coğrafya var. Dünyanın hemen hemen her yerinde ve yeni dünyanın

da her yerine nüfuz etmeye başlamış cemaatler oluştu, insan unsuru var. Peki, ne eksik? Neden Müslümanlar bu hâlde?

Her şey güzel, hamaset yapıyoruz ama ortada eksik olan bir şey var. Eksik olanı tanımlamamız gerekiyor, gerçekten eksik miyiz. Artı, şu yaşanan süreçteki kaotik ortamı nasıl izah edebiliriz? Bir anda Batı uygarlığı, kendi maddi uygarlığının bütün tezahürleriyle dünyada hegemonyasını kuruyor. Bunun karşısında da sürekli kaybeden, maddi olarak kaybettikçe manevi olarak, entelektüel olarak da kendisinden şüpheye düşen, azınlık da olsa en azından aydın bir kesim var. Ve Müslümanların perişanlığı var, dış sahneye baktığımızda. Bunun için benim ta lise çağlarından çok iyi hatırladığım bir izah tarzı var, bunu tekrar bir vefa borcu olarak söylemem gerekir. Lisede, Ali Biraderoğlu'nun bizimle yaptığı seminerler vardı. O seminerlerde şöyle bir izah yapmıştı: İslam medeniyeti dediğimiz şey; kalp hâlen diri, bedene hayatıyet veren kanı pompalamaya devam ediyor. Fakat o enerjiyi, o canlılığı kullanacak, bu bardağı alıp buraya koyacak eklemlerimiz, kaslarımız, kollarımız, damarlarımızda kesiklik var. Bu kesiklik nerede oldu bunu iyi tespit etmek lazım. Bir iki yüzyıllık bir kaos yaşıyoruz. Formel medeniyet tanımlamalarına, klasik medeniyet okumalarının hemen hepsine baktığımızda üç aşağı beş yukarı bu kaba tasnife rastlıyoruz. Bütün bu unsurları olmasına rağmen neden Müslümanlar yeniden hayata, harekete geçmiyorlar, bir hareket ortaya koymuyorlar? Müslümanlıklarını neden yaşamıyor, yaşatamıyor, dünyada örnek olamıyorlar?

Bu birikimi bugüne aktaracak mekanizmalardan yoksunuz. Ya nostaljiye takılıyoruz, mesela yakın dönemde Türkiye'de yeniden bir muhafazakârlaşmayla birlikte başlayan bir dalga, bir Osmanlı hikâyesi. Osmanlı, evet muhteşem bir geçmiş, hatasıyla-sevabıyla

bizim. Fakat bu ayakları yere basmayan ve yaşadığımız hayatla hesaplaşmayan tuhaf bir Osmanlıcılık üzerinden bir tür milliyetçiliğe, hayatın gerçekleri ile Müslümanca yüzleşmeyi erteleyen bir şeye dönüşüyor. Yahut nihilist bir şekilde toptan reddediyoruz; geçmişte hiçbir şey yoktu, kimse İslam'ı anlamamıştı, sanki vahiy ilk defa bize geliyor, ilk defa biz Müslüman oluyoruz gibi. Bunun maddi tezahürleri de mevcut piyasadaki, Ortadoğu'daki örgütlerin din anlayışına, uygulamalarına kadar getirilebilir. Üçüncü bir bakışa, sağlıklı bir din anlayışına, sağlıklı bir tarih yorumuna, sağlıklı bir entelektüel bakışa, duruşa ihtiyaç var. Tabii herkes böyle diyerek başlıyor. Ama sonuçta okumaya çalışıyor, bu da bir çaba. Bu çabalar ne kadar çok olursa hakikati, doğruyu bulma ihtimalimiz o kadar artar.

Nasıl kurtuluruz değil ama nelerden kaçınmamız gerekir, nelerden kaçınırsak kurtuluruz en azından? Bazı sorular sormamız gerekiyor. Doğru sorular sormadan doğru cevaplar almamız mümkün değil. Hep yanlış sorular üzerinden gidiyoruz.

Madem küreselleşmeden açıldı devam edelim. İslam âlemi, Müslümanlar vahiyyle, Medine'yle birlikte bir medeniyet inşa ettiler. Bunun ilahi kökenleri var, vahyî bir temeli var. Ve bir anda coğrafyaları, ırkları, dilleri, kültürleri aşarak kuşatıcı, birleştirici bir varlık ortaya kondu. Bugün ise ya etnik yahut mezhebi, sekter boğuşmalarla karşı karşıyayız. Ama bütün bunları reddettiğimizi söylerken de bir nostaljiye sığınıp Müslümanlığın bugün karşılaştığı, yüzleşmemiz gereken temel sorunları ıskalıyoruz. Tek alanda değil, pek çok alanda bunlar var. Ne bütün bunları bir anda çözmenin imkânı var ne de böyle bir iddia gerçekçi olabilir. Ama herkes aklının, ilminin, samimiyetinin yettiği oranda cehd göstermeli. Mücadele etmek zorundayız.

İbn Battuta'nın çizdiği, bir tür İslam küreselleşmesi diyebileceğimiz, İslam

medeniyetinin Tanca'dan ta Çin'e kadar olan o muazzam coğrafyasında yaşadığı tecrübe, gördükleri, aktardıkları aslında bir medeniyetin çok farklı coğrafyalarda, çok farklı kültürlerde, çok farklı etnik unsurlar içerisindeki ortak tezahürlerini ortaya çıkaran bir hayat tecrübesi. Bir insanın hayatı üzerinden, ama öyle sıradan bir hayat değil, bir fakih seyyahın, bir keşif arzusuyla, İslam dünyasının ötekilere bakışını sergileyen bir şey.

Şimdi küreselleşme dediğimiz bir çağda yaşıyoruz. Küreselleşme dediğimiz çağ, İbn Battuta'nın tarif ettiği bütün küreseli kuşatan o bütünlükten farklı bir şey. Çok albenili sunulan küreselleşme aslında büyük oranda finans kapitalizminin, Batı modernitesinin, sermaye ve ticaret ilişkileri üzerinden öteki dünyaya olan tahakkümü ile alakalı bir şey. Ulus devletlerin sınırlarını aşan, küresel kapitalizmin yeni tüketim alanlarına yeni müşteriler bulacak ve farklı

kültürleri de bu sisteme entegre edecek yeni bir piyasa anlayışı ortaya çıkıyor. Yani bugün Batı uygarlığı dediğimiz, evrenselleştirilen, Batı'nın kendinden mülhem tanımlamasıyla demokratik medeniyet, modern medeniyet, küresel medeniyet dediğimiz hikâye aslında şu anda fiili olarak yaşanan küresel kapitalizmin Batı dışındaki toplumları müşteriye dönüştürme operasyonundan başka bir şey değil. Bunun ekonomi, emperyalizm vs. üzerinden çok farklı analizlerini yapabiliriz. Fakat yaşadığımız çağda Türkiye üzerinde bu neye tekabül ediyor?

Evet, Türkiye toplumu bir yanıyla muhafazakârlaşıyor, siyaset muhafazakârlaşıyor fakat bu arada öze dönüş, Müslümanlaşma gibi görünen birtakım şeyler ciddi anlamda özü ve içeriği boşaltılmış şeyler. Muhafazakârlar muhafazakârlaşırken sekülerleşiyor, sekülerleştiriliyor. Seküler bir siyaset, seküler bir iktisat anlayışı, toplum anla-

yışı, iktisadi ilişkiler devreye giriyor. Son beş yıllık süreçte yüzleşmemiz gereken en önemli sorulardan biri şu: Küresel kapitalizmin değer yargıları, ilişki biçimleri, ekonomik yaptırımları, modelleri Türkiye'de neredeyse geri dönülmeyecek biçimde kurumsallaşmış vaziyette. Yani şu anda maddi olarak her birimizin hayatını daha da iyileştirmiş görünen olay aslında küresel kapitalizmin bize verdiği küçük rüşvetlerden ibarettir ve bu da muhafazakâr bir siyasal elit eliyle veya Müslüman-muhafazakâr kitlenin ikna edilmesiyle, katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Evet, başörtüsüyle üniversitelere gidebiliyoruz, artık kimse rahatsız etmiyor, bu bir kazanım, doğru, bunu yabana atmamak lazım. Fakat bunun açtığı alanda nelerin gölgelendiği, nelerin görmezden gelindiği ve gösterilmek istenmediği üzerinde kafa yormak lazım. Bu acıtıcı bir sorudur ve çoğu zaman da bu incitici soruyu sormaktan kaçınıyoruz. Neden? Şimdi sırası mıdır, başkalarının işine yarar vs. Hayır, bu hepimizin meselesidir, bu memleketin meselesidir, Müslümanların meselesidir ve ertelenemez bir sorudur. Bazı sorular ertelenmemeli, zamanında sorulduğu vakit anlamı vardır. Bu, günlük politikadan bağımsız bir şeydir. A ile, B ile alakalı değil. Çok sistematik bir sorudur, temel bir sorudur. Bizim, Müslümanlar olarak kendimizi modern dünyada nasıl anlamlandırdığımızla da alakalı bir şeydir.

Söz gelimi bundan 5-10 yıl önce, kendini Müslüman, muhafazakâr olarak tanımlayan hiçbir medya kuruluşunda, gazetede, televizyonda banka reklamı alınmazdı. Ne oldu da, kim fetva verdi de hangi içtihatla banka reklamları alınır oldu veya bankalar meşrulaştı? Sorabiliyor muyuz bu soruyu? Buna benzer yazı yazıyorum, yazının üstünde internette bir bankanın reklamı çıkıyor. Bu çelişkiyi nasıl izah edeceğiz? Bazı soruların çözümleri tek tek bizi aşabilir, ama en azından o soruyu diri tutmak zorundayız. Türkiye'de Müslümanların

en büyük avantajlarından biri şuydu: Çözüm üretmeseler bile bazı şeylerin yanlış olduğunu ve bunun böyle olması gerektiğini iddia ediyorlardı. Şu anda o iddialardan da vazgeçildi. Evet pratikte birtakım iyileşmeler oluyor, bunlar bizi memnun ediyor; ama esas hayatı belirleyen, varsa o İslam medeniyeti dediğimiz şeyi de yeniden tezahür ettirecek şeyin temel dinamiklerini çürütecek, altını oyacak, temelsiz hâle getirecek birtakım temel yaptırımların, uygulamaların sorusunu sormaktan imtina ediyoruz. Modernleşmeyi, modernleşme süreçlerinin olmazsa olmaz kaçınılmaz sonuçlarından biri olan kapitalizmin biçimlerini, neoliberal politikaları, bunun hayatımıza nasıl yansıdığını, bizde nasıl dönüşüme yol açtığını sorgulamıyoruz. Ama bütün bu olumsuzluklara rağmen, yeryüzünde sıradan, herhangi bir Müslüman, bütün bu çözümlerden habersiz olabilir ama faiz haramdır diyorsa, hayatına faiz sokmamaya çalışıyorsa, israf haramdır diyorsa aslında kapitalizme tek başına meydan okuyor. Tüketimi sınırlandıran, faizi haram sayan, israfı haram sayan bir anlayış, kabaca üç-beş madde hâlinde, bu bile küresel uygarlığa kafa tutan müthiş bir meydan okumadır.

Tek tek kendimize soralım: Evet, siyasal, sosyal yansımaları açısından da bu soruyla, üç haram üzerinden hayatı yeniden okumaya başladığımızda, nerede duruyoruz, nerede durmamız gerekir? Bunun üzerinde yeniden düşünmek durumundayız. Aksi takdirde kapitalizmin... Artık eski vahşi kapitalizm değil, daha rafine yöntemlerle gelişiyor. Bunlar o üretim süreçlerinde, üretim-tüketim ilişkilerinde, iktisadi ilişkilerde sizin namaz kılıp kılmamanız, başörtülü-sakallı olup olmamanızla ilgilenmiyor. Müşteri misiniz, değil misiniz? Hem ideolojik anlamda hem sosyal anlamda hem zihniyet anlamında müşteri olup-olmadığınıza bakıyor. Müşteri için her türlü promosyon, her türlü yeni ürün uygun bir şekilde arz

edilir, piyasa bunu gerektiriyor. Belki de yeryüzünde hiçbir sistem bu kadar eklektik, bu kadar dönüştürücü ve dönüşen hâle gelmemiştir. Farklı kültürleri, farklı toplumları dönüştürür ve kendi içine katarken aynı zamanda kendisi de dönüşüyor. Fakat bu arada ne yapıyor? Bütün varoluşsal değerlerin, otantik değerlerin içini boşaltıyor, dönüştürüyor ve hepsini birer müşteri hâline getiriyor.

Şu anda modern dünyada bütün Müslüman toplumların sorması gereken soru şu: Küresel kapitalizme müşteri mi olacağız, alternatif mi olacağız? Evet, artık bu sorunun etrafında yeniden konuşabiliriz, yeniden düşünebiliriz. Müşteri bile değiliz, zihnen köleleştirilmiş oluyoruz. Ve bu soruyla noktayı koymak istiyorum. ■